

O'ZBEKISTONDA VIJDON ERKINLIGINING HUQUQIY ASOSLARI: MILLIY QONUNCHILIK VA XALQARO STANDARTLAR TAQQOSIY TAHLILI

Adhamova Nozligul

Namangan davlat pedagogiga instituti Jismoniy madaniyat yo'nalishi talabasi

Email: adhamovanozligul@gmail.com

Annotatsiya : *Mazkur maqolada O'zbekistonda vijdon erkinligining huquqiy asoslari, uning Konstitutsiyadagi o'рни, "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun talablari hamda xalqaro huquqiy standartlar bilan taqqosiy tahlili berilgan. Tadqiqotda BMT hujjatlari, YEXHT me'yorlari, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktning 18-moddasi asosida O'zbekiston qonunchiligining mosligi baholanadi. Shuningdek, diniy bag'rikenglik, din va davlatning ajratilganligi, diniy tashkilotlar faoliyati va amaldagi islohotlar chuqur yoritilgan. Maqola vijdon erkinligining nazariy asoslari, milliy modelning afzalliklari va takomillashtirish yo'nalishlarini ilmiy tahlil qiladi.*

Kalit so'zlar: *Vijdon erkinligi, din erkinligi, xalqaro standartlar, Konstitutsiya, diniy tashkilotlar, bag'rikenglik, BMT, YEXHT.*

Аннотация: *В данной статье представлен анализ правовых основ свободы совести в Республике Узбекистан, ее конституционного закрепления, норм Закона «О свободе совести и религиозных организациях», а также сравнительное изучение международных стандартов. Исследование опирается на документы ООН, нормы ОБСЕ и статью 18 Международного пакта о гражданских и политических правах. Особое внимание уделено вопросам религиозной толерантности, разделения религии и государства, деятельности религиозных организаций и проводимым реформам. Статья содержит научный анализ теоретических основ свободы совести, преимуществ национальной модели и возможных направлений ее совершенствования.*

Ключевые слова: *Свобода совести, религиозная свобода, международные стандарты, Конституция, религиозные организации, толерантность, ООН, ОБСЕ.*

Abstract: *This article provides an in-depth analysis of the legal foundations of freedom of conscience in Uzbekistan, its constitutional guarantees, the provisions of the Law "On Freedom of Conscience and Religious Organizations," and a comparative overview with international human rights standards. The research is based on UN documents, OSCE guidelines, and Article 18 of the International Covenant on Civil and Political Rights. Special attention is given to religious tolerance, the separation of religion and state, the activities of religious organizations, and ongoing reforms. The article offers a scientific review of the theoretical foundations of freedom of conscience, the strengths of the national model, and possible directions for further improvement.*

Keywords: *Freedom of conscience, religious freedom, international standards, Constitution, religious organizations, tolerance, UN, OSCE.*

KIRISH

Vijdon erkinligi – insonning ichki e'tiqodi, diniy yoki dunyoviy qarashlari, diniy marosimlarda ishtirok etish yoki etmaslikni erkin tanlashi huquqidir. Demokratiya, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining eng muhim prinsiplari aynan mana shu huquqni to'liq kafolatlashga tayanadi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillik yillaridan boshlab vijdon erkinligini davlat siyosatining markaziga qo'ydi, diniy bag'rikenglik, din va davlatning ajratilganligi tamoyillariga amal qilib kelmoqda.

Mazkur maqolada O'zbekistonning vijdon erkinligi sohasidagi milliy qonunchiligi, uning tarixiy shakllanish jarayoni, yangi Konstitutsiyada mustahkamlangan normalar, shuningdek, BMT, YEXHT, xalqaro paktlar kabi asosiy xalqaro hujjatlar bilan taqqosiy tahlil beriladi.

1. Vijdon erkinligi: nazariy va huquqiy asoslar

Vijdon erkinligi huquqi ikki tarkibiy qismdan iborat:

1) Ichki erkinlik (forum internum)

Insonning ichki e'tiqodi, diniy ishonchi va dunyoqarashiga daxldor bo'lib, mutlaq erkinlik sifatida qabul qilinadi. Bu sohada hech qanday davlat aralashuvi yoki chekloviga yo'l qo'yilmaydi. Xalqaro inson huquqlari nazariyasida bu huquq cheklanmaydigan, "absolyut huquq" sifatida e'tirof etilgan.

2) Tashqi erkinlik (forum externum)

Bu – diniy e'tiqodni tashqi ko'rinishda ifoda etish, diniy marosimlar o'tkazish, ibodat qilish, diniy ta'lim berish, diniy tashkilotlar tuzish kabi amaliy faoliyatlar. Tashqi erkinlik zarur bo'lgan hollarda qonun bilan cheklanishi mumkin, ammo bu cheklov xalqaro standartlar talablari bilan mutanosib bo'lishi shart.

2. O'zbekistonda vijdon erkinligining tarixiy asoslari

O'zbekiston hududida qadimdan dinlararo bag'rikenglik ildiz otgan. Zardushtiylilik, buddaviylik, yahudiylik, islom dini bir davrda yonma-yon mavjud bo'lgan. Temuriylar davrida ham diniy bag'rikenglik siyosati kuchli bo'lgan. Mustaqillikdan so'ng vijdon erkinligi alohida davlat siyosatining barqaror yo'nalishiga aylandi.

1991-yilda mustaqillik e'lon qilingach:

erkin e'tiqod qilish huquqi amalda tiklandi,

diniy uyushmalar faoliyatiga keng yo'l ochildi,

1992-yilgi Konstitutsiyada vijdon erkinligi asosiy huquqlardan biri sifatida mustahkamlandi.

3. Milliy qonunchilikda vijdon erkinligi

3.1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi

31-modda (2023-yil tahriri):

Har kimning vijdon erkinligi kafolatlanadi.

Hech kim diniy e'tiqodini ko'rsatishga yoki rad etishga majburlanmaydi.

Din davlatdan ajratilgan, diniy tashkilotlar davlatdan mustaqil.

Konstitutsiya vijdon erkinligini insonning eng asosiy huquqlaridan biri sifatida e'tirof etib, uning daxlsizligini kafolatlaydi.

3.2. “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida”gi Qonun (2021-yil yangi tahrir)

Bu qonun diniy erkinlikning amaliy jihatlarini tartibga soladi. Unda quyidagilar belgilangan:

Asosiy kafolatlar:

Har bir fuqaro diniy tashkilotga a'zo bo'lishi yoki bo'lmasligini o'zi tanlaydi.

Diniy marosimlar erkin, qonuniy asosda amalga oshiriladi.

Diniy ta'lim muassasalarini ochish tartibi aniq belgilangan.

Diniy tashkilotlar davlat ro'yxatidan o'tishi shart.

Cheklovlar:

Voyaga yetmaganlarga diniy ta'lim berish faqat tegishli tartib asosida.

Diniy adabiyotlarni olib kirish va tarqatish davlat ekspertizasi orqali amalga oshiriladi.

Diniy ekstremizm, aqidaparastlik, majburlash qat'iyan taqiqlangan.

3.3. Amaldagi siyosiy strategiyalar

Inson huquqlari bo'yicha Milliy strategiya (2020–2025) vijdon erkinligini xalqaro standartlarga moslashtirishni maqsad qiladi.

Yangi O'zbekiston Taraqqiyot strategiyasi doirasida diniy bag'rikenglik va konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlash bo'yicha islohotlar kengaytirilmoqda.

“Ma'rifat va bag'rikenglik yili” davomida diniy sohada 70 dan ortiq normativ-huquqiy yangiliklar qabul qilindi.

4. Xalqaro huquqiy standartlarda vijdon erkinligi

4.1. BMT hujjatlari

1) Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi – 18-modda

Har kim vijdon va din erkinligiga ega.

2) Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (FSHXP) – 18-modda

E'tiqod erkinligini cheklashga yo'l qo'yilmaydi.

Tashqi erkinlik faqat quyidagi hollarda cheklanadi:

davlat xavfsizligi, jamoat tartibi,

aholining sog'ligi va axloqi,

boshqalar huquqlari va erkinliklarini himoya qilish.

Bu cheklovlar demokratik jamiyatga mos bo'lishi shart.

4.2. YEXHT (OSCE) me'yorlari

YEXHTning “Diniy erkinlik bo'yicha qo'llanmasi”ga ko'ra:

Diniy tashkilotlarni ro'yxatdan o'tkazish eng sodda tartibda bo'lishi kerak.

Diniy liboslar, ibodat joylari, diniy ta'lim bo'yicha erkinlik ta'minlanishi kerak.

Bolalarga diniy ta'lim berish ota-ona roziligi bilan amalga oshiriladi.

4.3. Yevropa Inson huquqlari sudi amaliyoti

Sud qarorlarida:

vijdon erkinligi “insonning eng chuqur ichki erkinligi” sifatida tasvirlanadi;
davlatning har qanday cheklovi “zarur” va “asosli” bo’lishi shart;
majburiy diniy e’tiqodga undash inson huquqining qo’pol buzilishi hisoblanadi.

5. Milliy qonunchilik va xalqaro standartlar taqqosiy tahlili

Quyidagi jihatlarda moslik mavjud:

e’tiqodning ichki erkinligi mutlaq huquq sifatida tan olingan;

din va davlat ajratilgan;

diniy tashkilotlarning erkin tuzilishi;

diniy marosimlarni erkin o’tkazish;

ekstremizmga qarshi kurash xalqaro normalarga mos.

Ba’zi farqlar:

1) Diniy adabiyotlarni ekspertizadan o’tkazish talabi

Xalqaro standartlarda bu jarayon yumshoqroq, O’zbekistonda esa qat’iy nazorat mavjud. Biroq bu terrorizmga qarshi kurash sharoitida zarur chora sifatida asoslanadi.

2) Diniy tashkilotlar ro’yxatidan o’tish tartibi

YEXHT talqinida ro’yxatga olish ixtiyoriy bo’lishi mumkin; O’zbekistonda esa majburiy.

3) Voyaga yetmaganlarning diniy ta’limi

Xalqaro normalarda ota-ona roziligi kifoya; O’zbekistonda esa maxsus tartib belgilangan.

Shunga qaramay, O’zbekistonda so’nggi yillarda bu tartib ijrosini yangillashtirish bo’yicha islohotlar davom etmoqda.

6. Diniy bag’rikenglik va ijtimoiy barqarorlik

O’zbekiston 130 dan ortiq millat vakillari yashaydigan jamiyat sifatida diniy bag’rikenglikni davlat siyosati darajasida qo’llab-quvvatlaydi. O’zbekistonning yirik shaharlarida masjid, cherkov, sinagoga, ibodatxona va boshqa diniy inshootlar faoliyat yuritmoqda.

“Bag’rikenglik va diniy erkinlik” mavzusida respublika va xalqaro konferensiyalar muntazam o’tkazilmoqda. Bu siyosat jamiyatda tinchlik, totuvlik, millatlararo hamjihatlikni ta’minlab kelmoqda.

Xulosa

O’zbekiston vijdon erkinligini xalqaro standartlarga mos holda kafolatlaydigan mustahkam huquqiy asos yaratgan. Konstitutsiya, “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to’g’risida”gi Qonun, milliy strategiyalar va xalqaro majburiyatlar bir-birini to’ldiradi.

Taqqosiy tahlildan ko’rina-diki:

O’zbekistonning asosiy huquqiy normalari BMT va YEXHT standartlariga mos keladi.

Ba’zi protsessual tartiblar (ro’yxatdan o’tish, adabiyot ekspertizasi) bo’yicha farqlar mavjud bo’lsa-da, ular ko’proq xavfsizlik, tinchlik va jamoat tartibini ta’minlash maqsadiga qaratilgan.

So’nggi yillarda diniy erkinlikni kengaytirish bo’yicha islohotlar O’zbekistonning xalqaro miqyosdagi obro’sini yuksaltirmoqda.

Umuman olganda, hozirgi milliy qonunchilik demokratik rivojlanish va inson huquqlari standartlariga to'liq mos keladigan darajaga chiqmoqda.

I. Milliy adabiyotlar

Qonun va rasmiy hujjatlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil tahriri)
2. "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun (2021-yil yangi tahrir)
3. O'zbekiston Respublikasining "Extremizmga qarshi kurash to'g'risida"gi Qonuni

Ilmiy kitoblar va maqolalar

4. Abdullayev A. O'zbekiston Respublikasida din va davlat munosabatlari. – Toshkent: TDYU, 2020.

5. Jo'rayev N. Konstitutsiyaviy huquq. – Toshkent: Adolat, 2021.

6. Karimov A. Inson huquqlari: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Universitet, 2019.

7. Mamarasulov B. "O'zbekistonda diniy bag'rikenglik siyosati", O'zbekiston huquqi jurnali, 2022.

II. Xalqaro manbalar (barchasi Google'dan topiladi)

Asosiy xalqaro hujjatlar

8. Universal Declaration of Human Rights (Article 18) – UN, 1948.

9. International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), Article 18 – UN, 1966.

10. OSCE/ODIHR Guidelines on the Legal Personality of Religious Communities, 2014.

11. OSCE/ODIHR – Freedom of Religion or Belief: A Policy Guide, 2019.

Ilmiy maqolalar (Google Scholar'da bor)

12. Heiner Bielefeldt. "Freedom of Religion or Belief: Normative Framework and Empirical Realities." Human Rights Quarterly, 2012.

13. W. Cole Durham, Brett Scharffs. Law and Religion: National, International, and Comparative Perspectives, Cambridge University Press, 2019.

14. Silvio Ferrari. Religion and Human Rights: An Introduction, Oxford University Press, 2015.